

รายงานการขุดตรวจสระเพลง

โครงการปรับภูมิทัศน์และถนนผิวทางแอสฟัลท์ติกคอนกรีตรอบ

โบราณสถานสระเพลง

ตำบลในเมือง อำเภอพิมาย จังหวัดนครราชสีมา

เสนอ

อุทยานประวัติศาสตร์พิมาย

สำนักศิลปากรที่ 10 นครราชสีมา

กรมศิลปากร

โดย

ห้างหุ้นส่วนจำกัดบูรณรักษ์

2567

คำนำ

สระเพลง เป็นสระน้ำโบราณหรือบารายมีลักษณะเป็นรูปสี่เหลี่ยมค่อนข้างไปทางสี่เหลี่ยมจัตุรัส ตั้งอยู่นอกกำแพงเมืองพิมาย ห่างออกไปทางทิศตะวันออกเฉียง 150 เมตร สระเพลงได้รับการพัฒนาโดยการขุดลอกและปรับปรุงทัศนียภาพสระเพลงมาแล้วหลายครั้ง

จากการขุดตรวจทางโบราณคดีเมื่อปีพ.ศ.2561บริเวณคันดินขอบสระด้านทิศเหนือและทิศตะวันตก ยังไม่พบคันดินเดิมที่เป็นขอบสระเพลง การปรับปรุงทัศนียภาพของสระเพลงในปีงบประมาณ 2567 นี้ ได้ทำการขุดตรวจทางโบราณคดีเพียงด้านเดียว คือด้านทิศตะวันออกเป็นหลุมยาวเพื่อวางระบบท่อน้ำจากภายในขอบสระสู่ด้านนอกสระเชื่อมติดกับลำน้ำมูล ทำให้ได้ข้อมูลเพิ่มเติมจากการทำงานที่ผ่านมา คือได้พบคันดินขอบสระเพลงเมื่อแรกสร้าง จึงทำให้ทราบถึงขนาดโดยประมาณที่แท้จริงของสระเพลงโบราณด้วย

รายงานฉบับนี้ จึงเป็นรายงานที่อาจสรุปเบื้องต้นถึงกิจกรรมที่เกิดขึ้นรูปแบบและขนาดของสระเพลง หากมีการขุดตรวจในด้านอื่นๆ ประกอบกันก็จะได้ขนาดของสระเพลงที่แน่นอน

ห้างหุ้นส่วนจำกัดบูรณรักษ์

กันยายน 2567

สารบัญ

หน้า

คำนำ

สารบัญ

บทที่ 1	สภาพปัจจุบันของสระเพลง.....	1
	ประวัติการดำเนินงานสระเพลง.....	2
บทที่ 2	การดำเนินงานทางโบราณคดี.....	6
	2.1 เทคนิคการขุดตรวจทางโบราณคดี	7
	2.2 ชั้นดินทางธรรมชาติ	8
	2.3 ชั้นดินทางวัฒนธรรม	12
	2.4 โบราณวัตถุ	12
บทที่ 3	สรุปผลการขุดตรวจทางโบราณคดี	14

บรรณานุกรม

บทที่ 1

สภาพปัจจุบันของสระเพลง

เมืองโบราณพิมาย มีแผนผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ขนาดกว้าง 565 เมตร ยาว 1,030 เมตร มีกำแพงเมืองและคูเมืองล้อมรอบ ผังเมืองด้านยาวอยู่ในแนวแกนทิศเหนือและทิศใต้ มีปราสาทหินพิมายเป็นจุดศูนย์กลางเมืองอันเนื่องมาจากประตูเมืองที่ก่อสร้างด้วยหินทั้งสี่ทิศนั้นตั้งอยู่ในแนวแกนทิศทั้งสี่ของปราสาทประธาน ปราสาทหินพิมายด้วย

เมืองโบราณพิมายมีสระน้ำโบราณหรือบารายขนาดใหญ่นอกแนวคูเมืองกำแพงเมือง อยู่ 3 แห่งด้วยกัน คือ (ภาพที่ 1)

1. บารายทิศใต้เมืองพิมาย ห่างออกไปจากแนวคูเมือง กำแพงเมืองด้านทิศใต้ เป็นบารายขนาดกว้าง 750 เมตร ยาว 1,800 เมตร เป็นบารายที่สำคัญที่สุดเนื่องจากตั้งอยู่ในแนวแกนทิศใต้ ซึ่งเป็นทิศด้านหน้าของปราสาทหินพิมายและมีการก่อสร้างศาสนสถานกลางบาราย ปัจจุบันคือ ปราสาทวัดโคก เป็นปราสาทที่อยู่กลางน้ำ จากการขุดตรวจแนวคันดินทางเข้าปราสาทวัดโคก เมื่อคราวขุดแต่งปราสาทวัดโคก โดยกรมศิลปากร ปี 2552 พบว่าแนวถนนดังกล่าวเป็นแนวคันดินที่ขุดดินขึ้นมาถมใหม่ของกรมชลประทาน และได้รับการปรับปรุงอีกครั้งเพื่อให้เป็นถนนทางเข้าสู่วัดโคก คันดินนี้มีการปรับปรุงสองครั้ง ในปี 2533 ได้เสริมคันดินชั่วคราว ปี 2534 ได้ปรับปรุงให้เป็นถนนลูกรังและปลูกต้นไม้¹ ดังนั้นแนวถนนนี้จึงไม่ใช่แนวถนนโบราณและไม่มีถนนทางเดินเข้า อันเป็นลักษณะสำคัญของปราสาทกลางน้ำ เช่นเดียวกับปราสาทบารายตะวันตกในจังหวัดเสียมเรียบ
2. สระเพลงแห่ง ห่างออกไปจากแนวคูเมือง กำแพงเมืองด้านทิศตะวันตก ติดกับถนนรอบเมืองพิมายฝั่งตรงข้ามกับที่ว่าการอำเภอพิมาย เป็นสระน้ำโบราณขนาดใหญ่สร้างขึ้นนอกเมืองสันนิษฐานว่ามีแผนผังลักษณะเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีขนาดประมาณ 250 X 370 เมตร ขอบคันบารายมีลักษณะเป็นคันดินกว้างประมาณ 50 เมตร² สภาพปัจจุบัน ตื้นเขิน และในบางส่วนถูกถมเพื่อปลูกสร้างอาคาร ปรากฏเพียงแนวคันบารายบางช่วง
3. สระเพลง ห่างออกไปจากคูเมืองกำแพงเมืองด้านทิศตะวันออก สภาพปัจจุบันมีขนาดกว้าง 275 เมตร ยาว 295 เมตร

¹ หน่วยศิลปากรที่ 6 พิมาย, รายงานสรุปผลการดำเนินงานโครงการนำพระทัย จากในหลวง เพื่อพัฒนาภาคตะวันออกเฉียงเหนือตามแนวพระราชดำริ (โครงการอีสานเขียว) ปีงบประมาณ 2533 - 2535, (เอกสารอัดสำเนา).(นครราชสีมา: หน่วยศิลปากรที่ 6 พิมาย กรมศิลปากร, 2536).

² สำนักศิลปากรที่ 12 นครราชสีมา, รายงานผลการตรวจสอบสระเพลงแห่ง ม.9 ตำบลในเมือง อำเภอพิมาย จังหวัดนครราชสีมา, (เอกสารอัดสำเนา).(นครราชสีมา: สำนักศิลปากรที่ 12 นครราชสีมา กรมศิลปากร, 2541). 1.

ประวัติการดำเนินงานสระเพลง

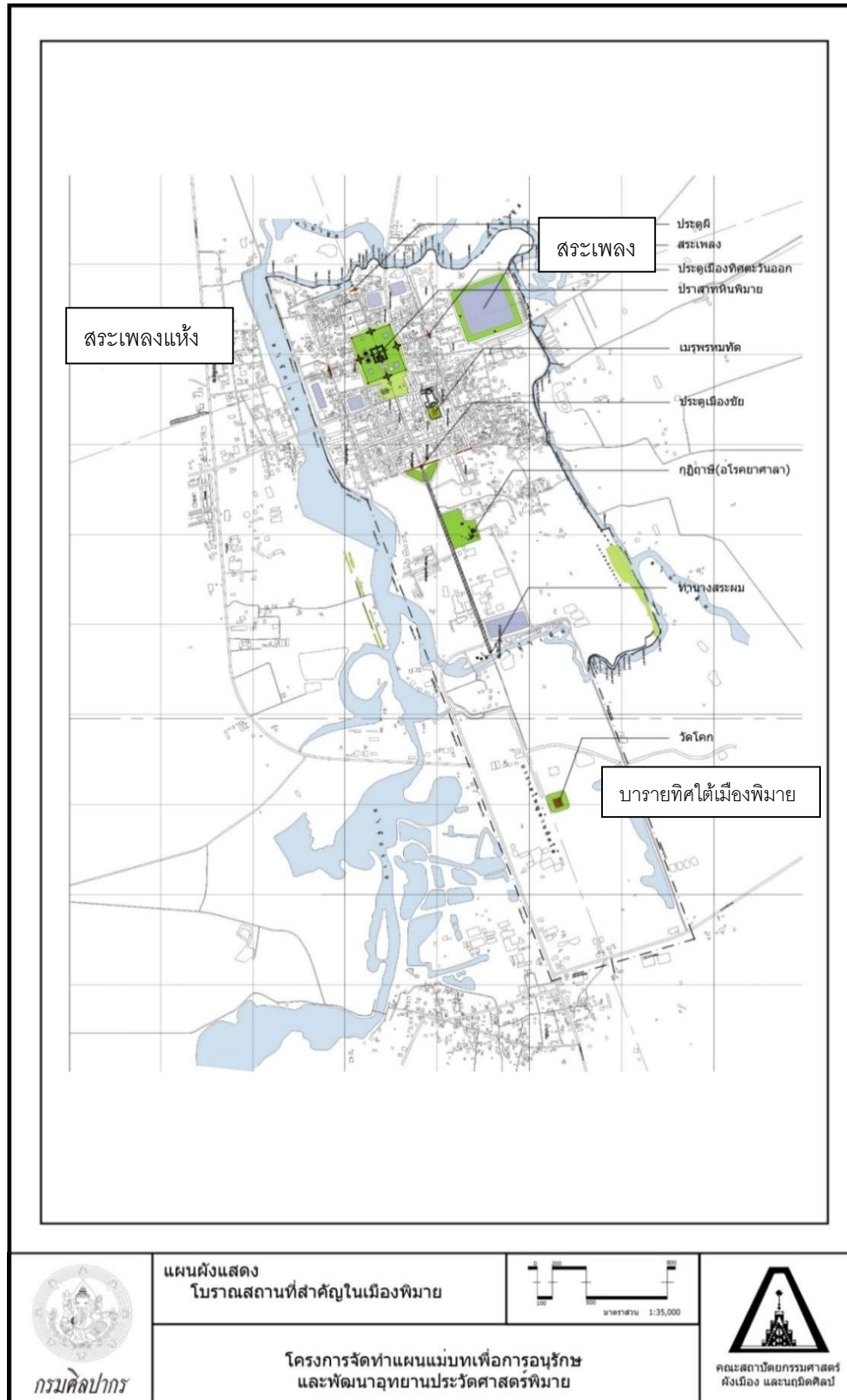
ปีงบประมาณ 2533 กรมศิลปากรโดยหน่วยศิลปากรที่ 6 พิมาย ได้ดำเนินการขุดลอกสระเพลง ตามโครงการน้ำพระทัยจากในหลวงเพื่อพัฒนาภาคตะวันออกเฉียงเหนือตามแนวพระราชดำริ(โครงการอีสานเขียว) มีเป้าหมายการดำเนินงานคือ งานขุดลอกสระเพลง ทำทางเดินรอบสระ และถนนลาดยางแบบ 2 ชั้น (Double Surface Treatment) ทำท่อระบายน้ำระยะทาง 350 เมตร ก่อสร้างศาลาพักผ่อน 2 หลัง ปลูกหญ้าและต้นไม้ยืนต้น พร้อมปรับภูมิทัศน์³

ปีงบประมาณ2561 โครงการพัฒนาภูมิทัศน์สระน้ำโบราณ (สระเพลง) มีเป้าหมายดำเนินการปรับปรุงทางเดินพื้นศิลาแลงและกรวดศิลาแลง, ปรับปรุงรั้วและปลูกต้นไม้รอบ ปลูกต้นไม้ยืนต้น(ต้นตาล), ปรับปรุงบันไดทางขึ้น⁴

ปีงบประมาณ2567 โครงการปรับปรุงภูมิทัศน์และถนนผิวทางแอสฟัลท์ติกคอนกรีตรอบโบราณสถาน สระเพลง ตำบลในเมือง อำเภอพิมาย จังหวัดนครราชสีมา มีเป้าหมายการดำเนินงาน คือ งานขุดตรวจทางโบราณคดี 1 หลุม งานวางท่อระบายน้ำพร้อมทราชมหลังท่อ งานขุดซ่อมผิวทางเดิน งานดินถมบดอัดแน่น ขอบทางเดินและขอบไหล่ทาง งานลาด Tack Coat งานปลูกต้นไม้

³ หน่วยศิลปากรที่ 6 พิมาย, รายงานสรุปผลการดำเนินงานโครงการน้ำพระทัย จากในหลวง เพื่อพัฒนาภาคตะวันออกเฉียงเหนือตามแนวพระราชดำริ (โครงการอีสานเขียว) ปีงบประมาณ 2533 – 2535, 8.

⁴ ห้างหุ้นส่วนจำกัดบูรณาไทรรายงานโครงการพัฒนาภูมิทัศน์สระน้ำโบราณ (สระเพลง) อุทยานประวัติศาสตร์พิมาย ตำบลในเมือง อำเภอพิมาย จังหวัดนครราชสีมา, (เอกสารอัดสำเนา).ม.ป.ท.: ม.ป.พ., 2561) 9.

ภาพที่ 1 แสดงที่ตั้งของสระน้ำหรือ บารายทิศใต้เมืองพิมาย สระเพลงแห้ง สระเพลง

ที่มา. ปรับปรุงจากแผนผังโครงการจัดทำแผนแม่บทเพื่อการอนุรักษ์และพัฒนาอุทยานประวัติศาสตร์พิมาย

ภาพที่ 2-4 การดำเนินงานสระเพลง ปีงบประมาณ 2533

ที่มา. รายงานการดำเนินงานตามโครงการน้ำพระทัยจากในหลวงเพื่อพัฒนาภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
ตามแนวพระราชดำริ (โครงการอีสานเขียว)

ภาพที่ 5-6 การดำเนินงานสระเพลง ปีงบประมาณ 2533

ที่มา. รายงานการดำเนินงานตามโครงการน้ำพระทัยจากในหลวงเพื่อพัฒนาภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
ตามแนวพระราชดำริ (โครงการอีสานเขียว)

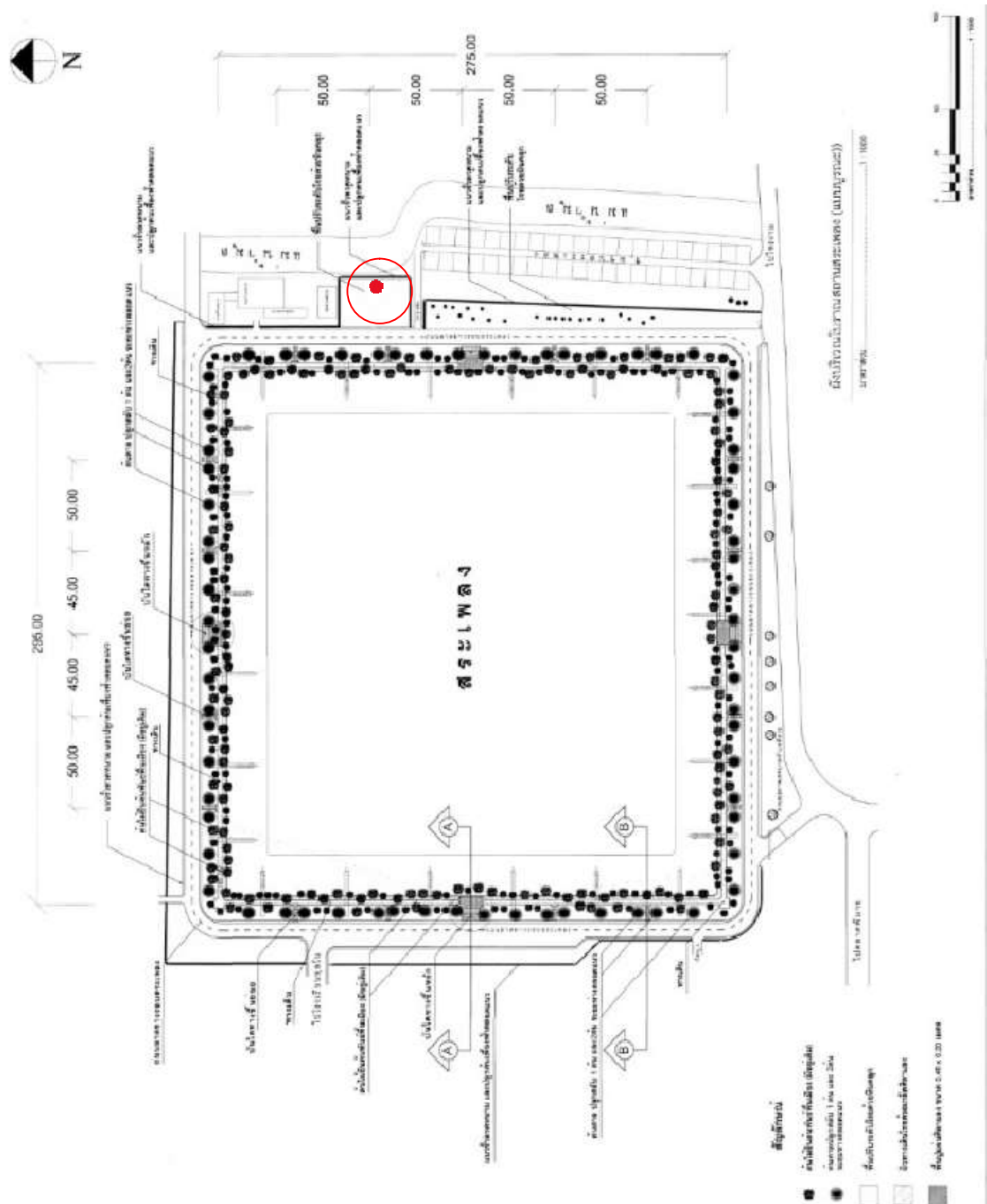
ภาพที่ 7-8 การดำเนินงานสระเพลง ปีงบประมาณ 2561

ที่มา. รายงานโครงการพัฒนาภูมิทัศน์สระน้ำโบราณ (สระเพลง) อุทยานประวัติศาสตร์พิมาย กรมศิลปากร

บทที่ 2

การดำเนินงานทางโบราณคดี

หลุมขุดตรวจทางโบราณคดีครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อการตรวจสอบแนวคันดินของสระเพลงและกิจกรรมของมนุษย์ในอดีต โดยกำหนดหลุมขุดตรวจทางด้านทิศตะวันออกของสระเพลง จำนวน 1 หลุม ขนาด 2x10 เมตร ลึก 2 เมตร ยาวตามแนวแกนทิศตะวันออก-ทิศตะวันตก อยู่ในบริเวณพื้นที่ราบด้านทิศใต้ของอาคารกองช่างเทศบาลเมืองพิมาย โดยมีพื้นที่ด้านทิศตะวันออกติดลำน้ำมูล ทั้งนี้เพื่อใช้หลุมขุดตรวจนี้เป็นแนวทางที่อธิบายระบายน้ำ (ภาพที่ 9-10)

ภาพที่ 9 แสดงตำแหน่งหลุมขุดตรวจทางโบราณคดี

ภาพที่ 10 สภาพพื้นที่หลุมขุดตรวจสอบสระเพลง

2.1 เทคนิคการขุดตรวจทางโบราณคดี

การขุดตรวจทางโบราณคดีเพื่อตรวจสอบชั้นดินหาแนวคันดินขอบสระเพลง กำหนดตำแหน่งขุด บริเวณแนววางท่อระบายน้ำซึ่งเป็นพื้นที่ดินถมใหม่ให้ใช้รถขุด โดยกำหนดให้มีจุดตายตัว (Fix Point) อยู่ที่โคนเสาไฟฟ้าสูงจากระดับผิวดิน 1.70 เมตร ห่างจากหลุมขุดตรวจไปทางด้านทิศตะวันตกเฉียงเหนือ 15 เมตร และมีเส้นระดับสมมติในแนวระนาบเป็นเส้นแกนสมมติ (Datum Line) มีค่าระดับ 200.00 cm.dt. เพื่อใช้วัดระดับความลึกสมมติลงไปหลุม สูงจากเส้นแกนสมมติปากหลุม 200 เซนติเมตรและใช้เทคนิคการขุดค้นทางโบราณคดีในการกำหนดระดับการขุดลึกครั้งละ 20 เซนติเมตร (ภาพที่ 11) กำหนดชั้นดินสมมุติทางโบราณคดี ร่องรอยการผิวดินของชั้นดิน การเก็บตัวอย่างโบราณวัตถุในชั้นดิน การเก็บตัวอย่างดินเพื่อนำไปวิเคราะห์ดินเบื้องต้น การใช้รถขุดเช่นนี้ ได้ใช้ในการทำงานขุดตรวจเพื่อศึกษาชั้นดินทับถมทางโบราณคดีในแนวคูน้ำและคันดินซึ่งเป็นพื้นที่มีหลักฐานทางโบราณคดีน้อย มีเงื่อนไขของปริมาณงานค่อนข้างมากและมีระยะเวลาค่อนข้างน้อย ตัวอย่างเช่นการขุดตรวจแนวคูเมืองแหล่งโบราณคดีบ้านโนนวัต อ.โนนสูง จ.นครราชสีมา แนวคูน้ำคันดินภายในเมืองขยายของเมืองโบราณเสมา อ.สูงเนิน จ.นครราชสีมา แนวคูเมืองแหล่งโบราณคดีนครจำปาศรี อ.นาคูน จ.มหาสารคาม เป็นต้น

ภาพที่ 11 เทคนิคการขุดตรวจโดยใช้รถขุดครั้งละ 20 เซนติเมตร

2.2 ชั้นดินธรรมชาติ

หลุมขุดตรวจสอบสระเพลง แบ่งชั้นดินธรรมชาติเป็น 3 ชั้น และมีชั้นดินแทรกอีก 3 ชั้น รายละเอียดดังนี้ (ภาพที่ 12-17)

2.2.1 ชั้นดินดินธรรมชาติ ชั้นผิวดิน (S) เป็นชั้นดินทับถมชั้นบนสุด มีลักษณะเป็นดินเหนียวปนทราย สีน้ำตาลแดงจับตัวกันเป็นก้อนค่อนข้างแข็งปนรากวัชพืช วัดค่าสีดินเมื่อแห้งได้ 10 YR 5/4 yellowish brown วัดสีดินเมื่อชื้นได้ 10 YR 4/4 dark yellowish brown พบเศษพลาสติก เศษแก้ว เศษหินกรวด ไม่พบโบราณวัตถุ เป็นชั้นดินที่เกิดจากการนำเอาดินในบริเวณพื้นที่สระเพลงมาปรับพื้นที่

2.2.2 ชั้นดินธรรมชาติที่ 1 เป็นชั้นดินร่วนปนทรายสีน้ำตาลดำ ปนรากวัชพืช วัดค่าสีดินเมื่อแห้งได้ 10 YR 3/3 dark brown วัดสีดินเมื่อชื้นได้ 10 YR 3/2 very dark grayish brown มีเศษถ่านปนอยู่ในชั้นดิน ไม่พบโบราณวัตถุ ลักษณะชั้นดินเป็นดินถมปรับพื้นที่สำหรับการอาศัยของคนในปัจจุบัน

2.2.3 ชั้นดินธรรมชาติที่ 2 เป็นดินเหนียวปนทราย สีน้ำตาลเทา มีจุดปะสีเหลือง ดินจับตัวกันแน่น ค่อนข้างแข็ง วัดค่าสีดินเมื่อแห้งได้ 10 YR 7/6 yellow วัดสีดินเมื่อชื้นได้ 10 YR 5/8 yellowish brown เป็นชั้นดินเกิดจากการขุดลอกดินขึ้นมาถมปรับพื้นที่ พบเศษภาชนะดินเผาเนื้อดินชั้นส่วนลำตัวจำนวน 1 ชิ้น น้ำหนัก 10 กรัม พบชิ้นส่วนรองเท้า ไฟแช็ค โดยมีชั้นดินแทรกดังนี้

ชั้นดินแทรก 2A เป็นชั้นดินเหนียวปนทรายมากถึง มีทรายปนอยู่ 70% วัดค่าสีดินเมื่อแห้งได้ 10 YR 6/8 brownish yellow วัดสีดินเมื่อชื้นได้ 10 YR 5/8 yellowish brown พบอยู่ในผนังชั้นดินด้านทิศ ตะวันออก ยาวต่อเนื่องเข้าไปยังผนังด้านทิศเหนือ

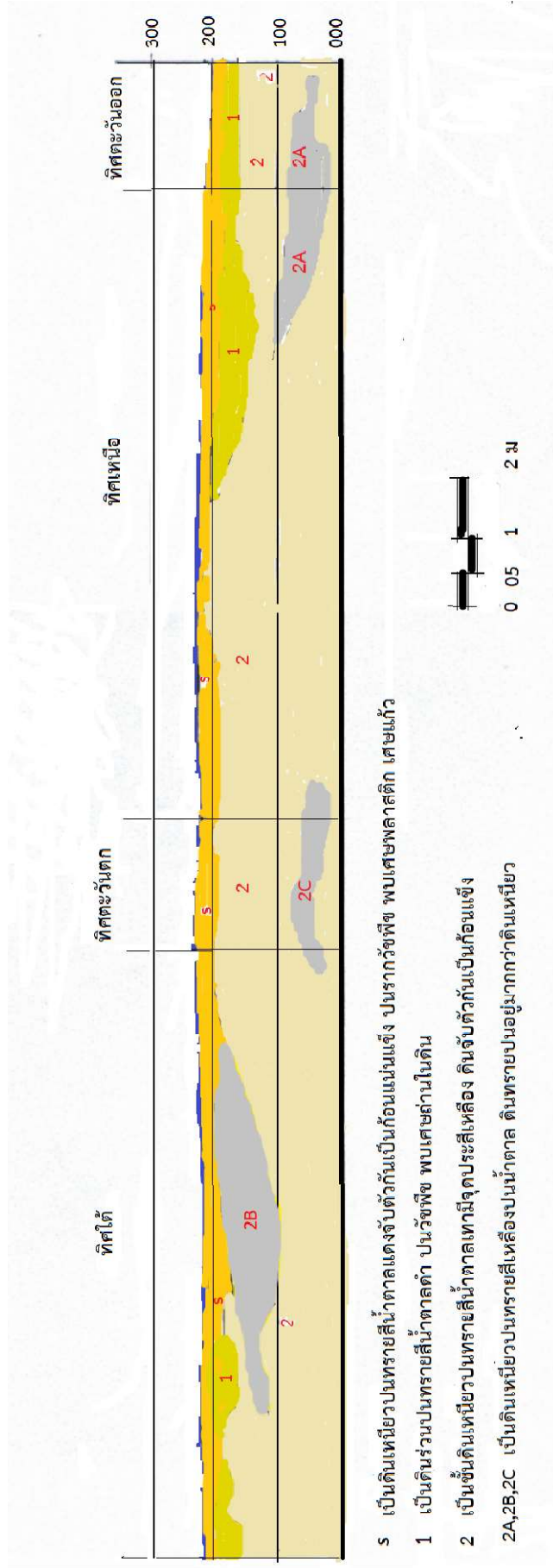
ชั้นดินแทรก 2B เป็นชั้นดินเหนียวปนทรายมากถึง มีทรายปนอยู่ 70% วัดค่าสีดินเมื่อแห้งได้ 10 YR 6/8 brownish yellow วัดสีดินเมื่อชื้นได้ 10 YR 5/8 yellow brown พบอยู่ในผนังชั้นดินด้านทิศใต้

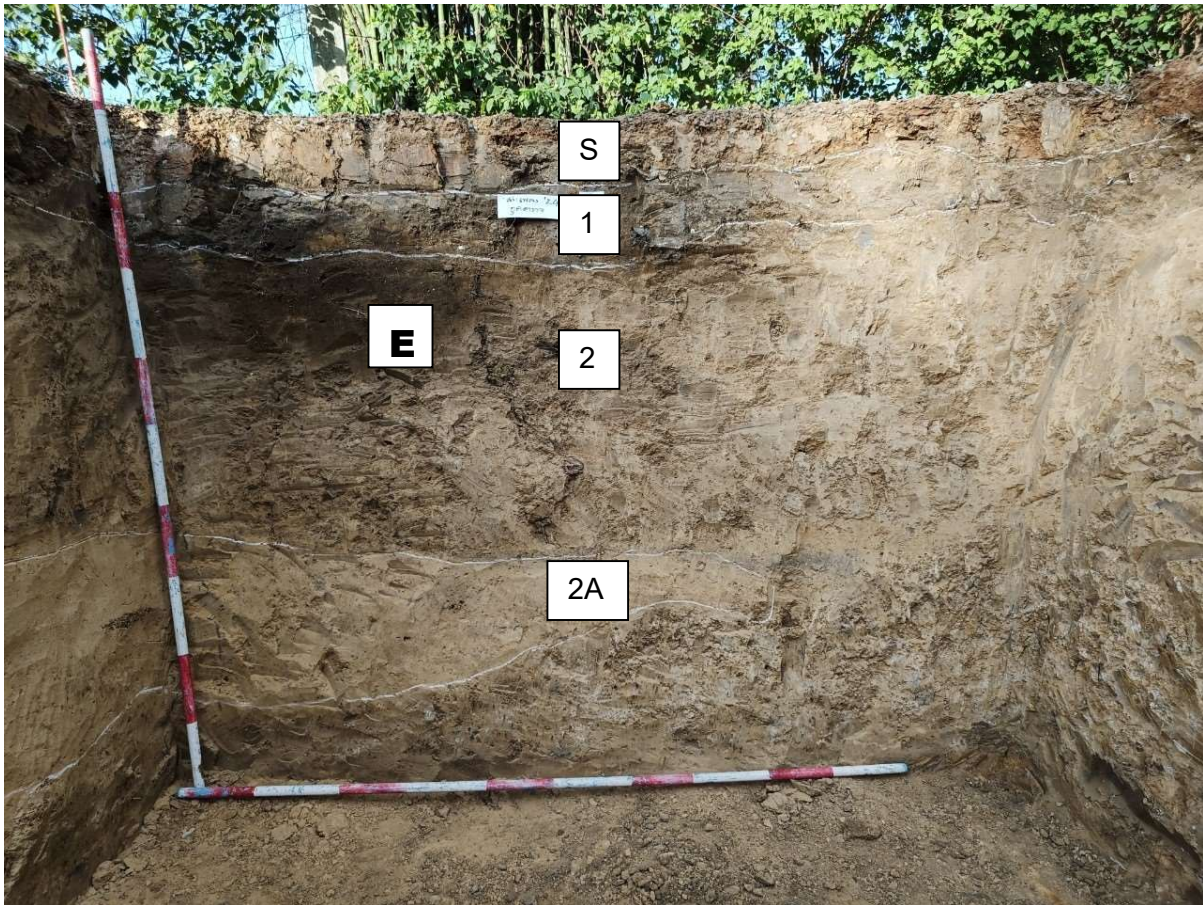
ชั้นดินแทรก 2C เป็นชั้นดินเหนียวปนทรายมากถึง มีทรายปนอยู่ 70% วัดค่าสีดินเมื่อแห้งได้ 10 YR 7/8 yellow วัดสีดินเมื่อชื้นได้ 10 YR 6/8 brownish yellow พบอยู่ในผนังชั้นดินด้านทิศตะวันตก ต่อเนื่องเข้าไปในผนังชั้นดินด้านทิศใต้ และด้านทิศเหนือ

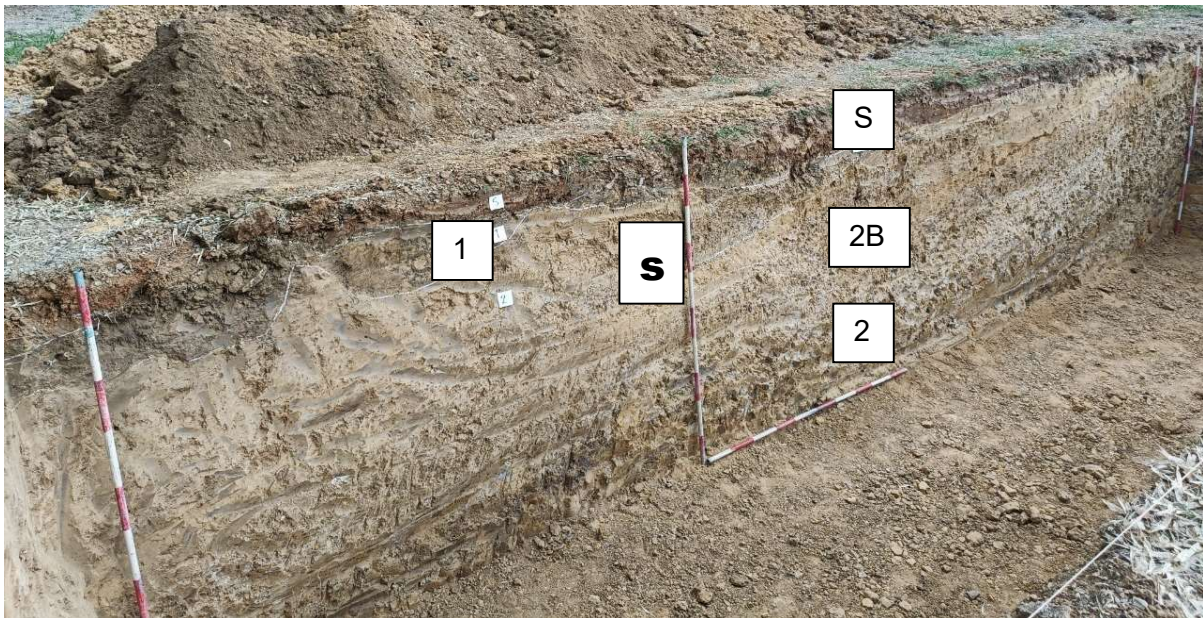
ภาพที่ 12 แสดงการตักแต่งผนังชั้นดินเพื่อศึกษาชั้นดินการทับถมทางโบราณคดี

ภาพที่ 13 แสดงชั้นดินหลุมขุดตรวจสระเพลง

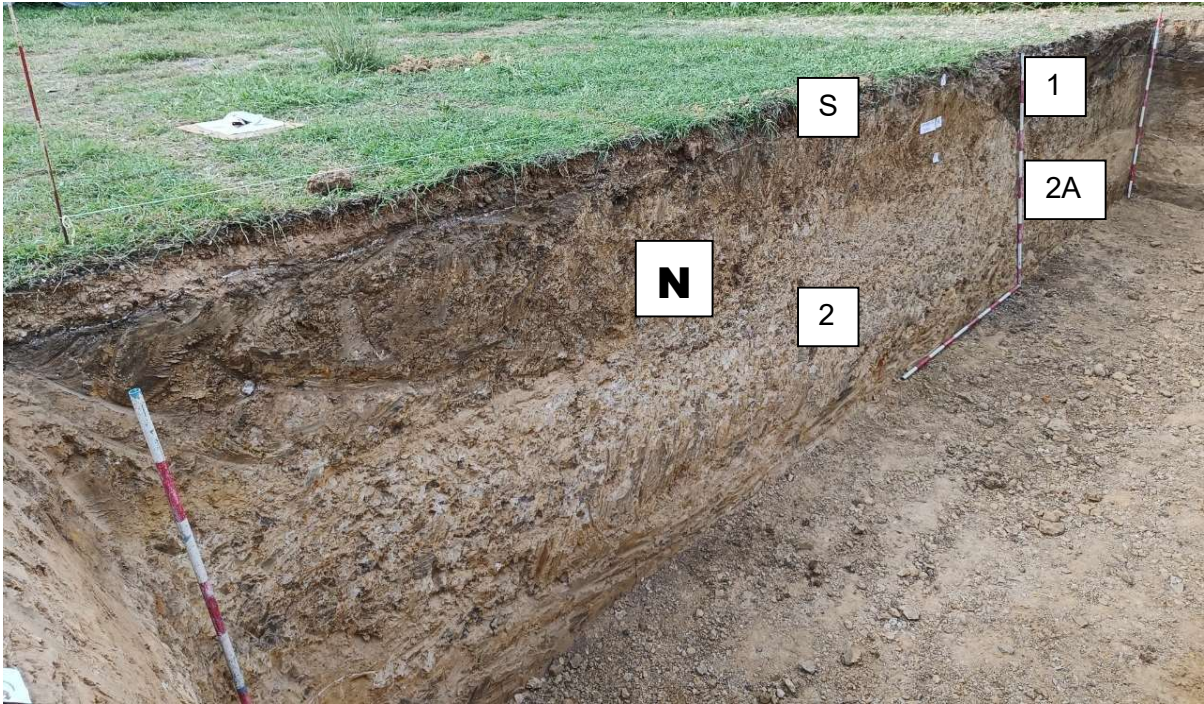

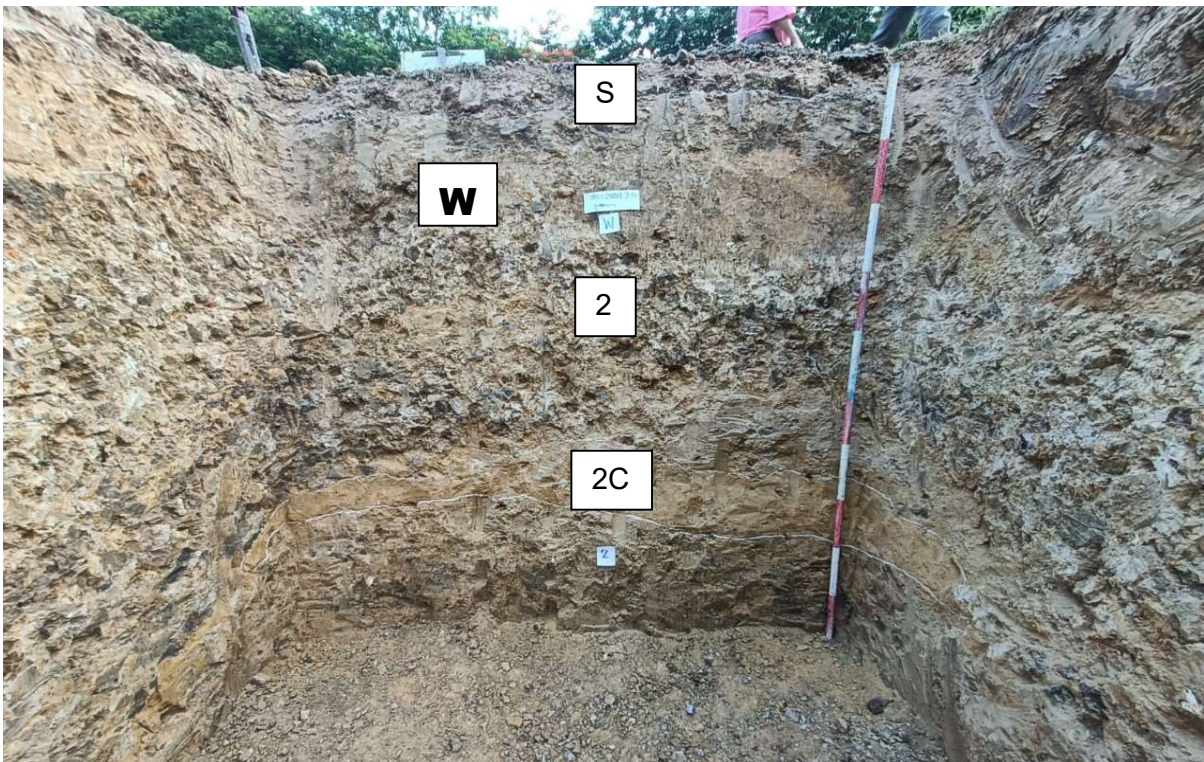
ภาพที่ 14 แสดงชั้นดินธรรมชาติทางด้านทิศตะวันออก

ภาพที่ 15 แสดงชั้นดินทางธรรมชาติด้านทิศใต้

ภาพที่ 16 แสดงชั้นดินธรรมชาติด้านทิศเหนือ

ภาพที่ 17 แสดงชั้นดินทางธรรมชาติด้านทิศตะวันตก

2.3 ชั้นดินทางวัฒนธรรม

จากการขุดตรวจหลุมขุดตรวจสระเพลง พบว่าชั้นดินธรรมชาติชั้นที่ 1 และ 2 รวมถึงชั้นดินแทรกทั้งหมด เป็นดินที่เกิดจากการขุดลอกชั้นดินเหนียวปนทราย ซึ่งนำมาถมบริเวณที่ราบชายฝั่งของลำน้ำมูล ลักษณะดินเป็นดินที่เกิดจากการขุดลอกสระเพลงที่ใช้ปรับพื้นที่ขอบสระเพลงในปีงบประมาณ 2533⁵ ตามรูปแบบการขุดลอกสระเพลง ดินในสระเพลงนำมาแต่งขอบสระดังที่เห็นในสภาพปัจจุบัน ดินที่เหลือได้นำมาถมปรับพื้นที่ตลอดริมแม่น้ำมูลทางด้านทิศตะวันออก เพื่อย้ายชุมชนที่บุกรุกโบราณสถานสระเพลงเป็นที่อยู่อาศัย เมื่อถมดินแล้วเสร็จได้ก่อสร้างที่อยู่อาศัยใหม่เป็นเรือนแถวทั้งสองฝั่งมีถนนตัดผ่านตรงกลาง และสร้างแนวรั้วเพื่อกันเขตของเรือนแถวกับสระเพลงโดยให้ห่างออกไปจากแนวถนนลาดยางที่สร้างรอบสระเพลง (ภาพที่ 19) ดังที่ยังคงปรากฏให้เห็นจนถึงปัจจุบันนี้⁶

2.4 โบราณวัตถุ

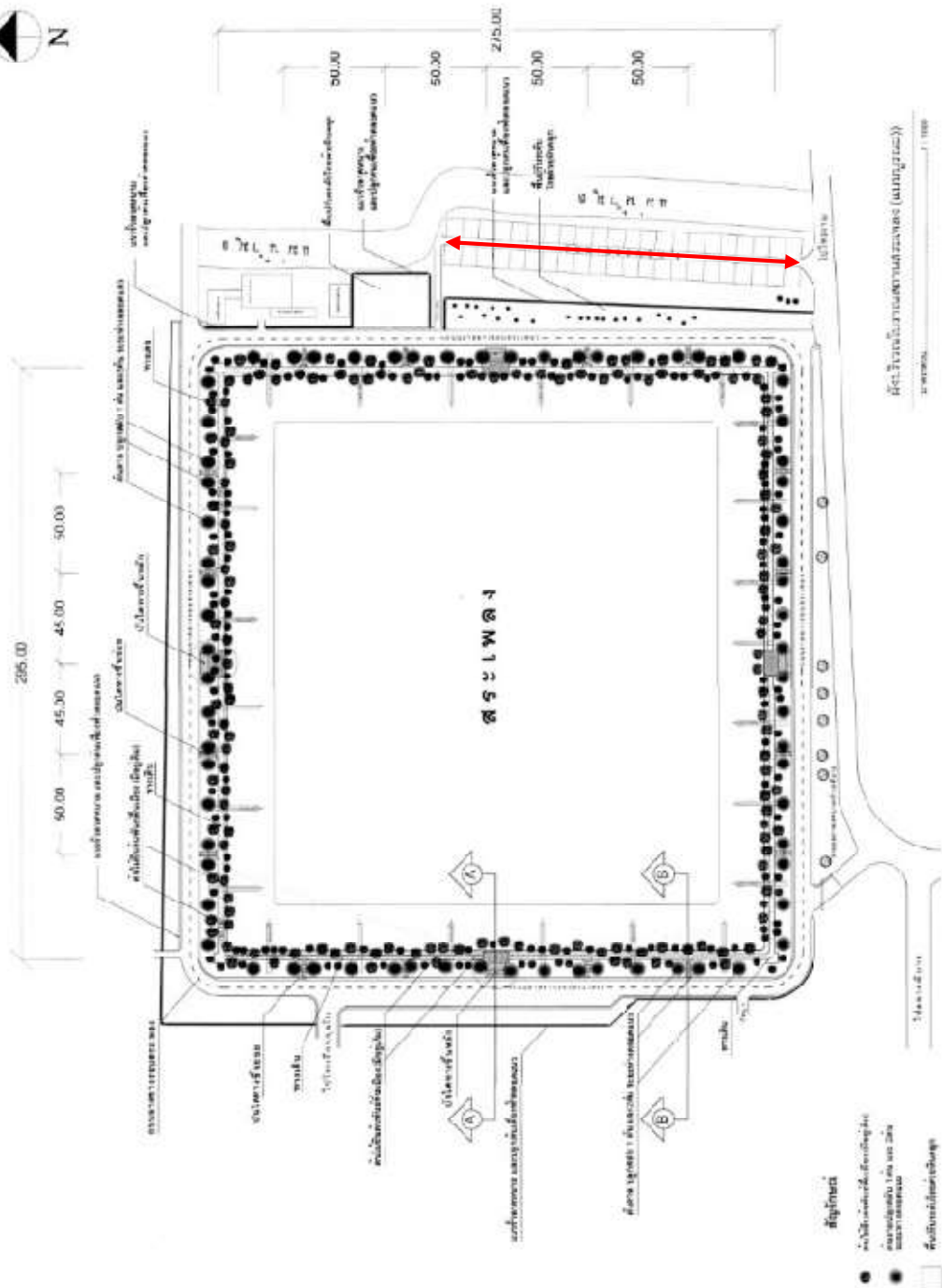
จากหลุมขุดตรวจพบเศษภาชนะดินเผาเนื้อดินชั้นส่วนลำตัว จำนวน 1 ชิ้น (ภาพที่18) ปนอยู่กับเศษร่องเท้าและไฟแช็กในชั้นดินธรรมชาติที่ 2 เป็นชั้นดินเกิดจากการขุดลอกดินขึ้นมา และถมปรับพื้นที่เพื่อปรับภูมิทัศน์ในช่วงการดำเนินงานตามโครงการน้ำพระทัยจากในหลวงเพื่อพัฒนาภาคตะวันออกเฉียงเหนือตามแนวพระราชดำริ(โครงการอีสานเขียว)

ภาพที่ 18 เศษภาชนะดินเผาเนื้อดิน

⁵ หน่วยศิลปากรที่ 6 พินาย, รายงานสรุปผลการดำเนินงานโครงการน้ำพระทัย จากในหลวง เพื่อพัฒนาภาคตะวันออกเฉียงเหนือตามแนวพระราชดำริ (โครงการอีสานเขียว) ปีงบประมาณ 2533 – 2535, 8.

⁶ ปราโมทย์ เงินไพโรจน์, ผู้ให้สัมภาษณ์, 9 สิงหาคม 2567

ภาพที่ 19 แสดงตำแหน่งเรือนแถวด้านทิศตะวันออกเพื่อรองรับการบุกรุกโบราณสถานสระเพลง
 ที่มา.ปรับปรุงจากผังบริเวณปลูกต้นไม้ โบราณสถานสระเพลง กรมศิลปากร 2561

บทที่ 3

สรุปผลการขุดตรวจทางโบราณคดี

จากรายงานสรุปผลการดำเนินงานการขุดลอกสระเพลง โดยหน่วยศิลปากรที่ 6 กองโบราณคดี กรมศิลปากร (ปัจจุบันคือ สำนักศิลปากรที่ 10 นครราชสีมา) ในปีงบประมาณ 2533 ภายใต้ชื่อ โครงการน้ำพระทัยจากในหลวง เพื่อพัฒนาภาคตะวันออกเฉียงเหนือตามแนวพระราชดำริ หรือโครงการอีสานเขียว รายละเอียดของโครงการคือ โครงการขุดลอกสระน้ำโบราณเมืองพิมาย 4 แห่ง อำเภอพิมาย จังหวัดนครราชสีมา ได้แก่ สระเพลง สระปลู่ง สระแก้ว สระโบสถ์ เพื่อแก้ปัญหาชาวบ้านได้ทิ้งน้ำเน่าเสียลงในสระน้ำโบราณดังกล่าวทั้ง 4 สระ ทำให้เกิดน้ำเน่าเสีย และวัชพืชอยู่เต็มสระ อีกทั้งยังมีการบูรณการก่อสร้างอาคารบ้านเรือนลงไปในสระน้ำด้วย เมื่อปรับปรุงสระดังกล่าวให้สะอาดจะเป็นแหล่งท่องเที่ยวพักผ่อนหย่อนใจของชาวบ้านและนักท่องเที่ยวต่อไป⁷

ส่วนเป้าหมายการดำเนินงานสระเพลงนั้น มีเป้าหมายคือ งานขุดลอกสระเพลง ทำทางเดิน และถนนรอบสระทำท่อระบายน้ำ ก่อสร้างที่ปัก 2 หลัง ปลุกหญ้า และต้นไม้ยืนต้น พร้อมปรับภูมิทัศน์ งานขุดลอกสระเพลงตามรูปแบบและรายการนั้น ได้ขุดลอกสระเพลงลึกราวเมตรเศษ แล้วนำดินที่ทับถมอยู่ภายในสระเพลงขึ้นมาปรับปรุงแนวคันดินขอบสระเพลงใหม่แล้วปูทางเดินด้วยแผ่นศิลาแลง แนวคันดินและแนวทางเดินรอบสระเพลงนี้ยังคงมีสภาพไม่แตกต่างกันนัก ดังที่เห็นในปัจจุบัน โดยมีขนาดแนวคันดินทางทิศเหนือและทิศใต้กว้าง 315 เมตร ด้านทิศตะวันออก และทิศตะวันตก กว้าง 300 เมตร

ขอบแนวคันดินที่มีแนวทางเดินรอบสระดังกล่าวข้างต้น (คันดินชั้นใน) นั้น จะมีความสูงมากกว่าแนวถนนลาดยางรอบสระเพลง ซึ่งอยู่รอบนอกแนวคันดินที่ปรับปรุงใหม่ราว 1 เมตร ทำให้ชายขอบคันดินด้านนอกของสระเพลงลาดเอียงลงและทำเป็นร่องลึกเพื่อระบายน้ำรอบคันดินและแนวถนนลาดยางโดยรอบ(คันดินชั้นนอก)

แม้ว่าในกลุ่มขุดตรวจทางโบราณคดีจะไม่พบแนวคันดินเดิมของบารายสระเพลง แต่ก็ทำให้ทราบข้อมูลได้ว่าพื้นที่รอบนอกคันดินหรือที่เป็นแนวถนนลาดยางในปัจจุบันนี้ มีสภาพเป็นแนวลาดเอียงลงสู่ลำน้ำมูลและอาจรวมไปถึงพื้นที่บริเวณโดยรอบสระเพลงด้านอื่น ๆ ด้วย อย่างไรก็ตามเมื่อได้ขุดขยายจากหลุมขุดตรวจเข้าสู่สระเพลง ผ่านแนวถนนลาดยาง (คันดินชั้นนอก) แนวร่องระหว่างคันดินขอบสระเพลงปัจจุบันและถนน (คันดินชั้นในกับคันดินชั้นนอก) และคันดินขอบสระเพลง(คันดินชั้นใน)จนถึงส่วนที่น้ำในสระเพลงจะท่วมถึงแล้ว กลับพบว่าแนวคันดินขอบสระเพลงโบราณนั้นจะอยู่บริเวณถนนลาดยาง โดยขอบสระลาดลงสู่สระเพลง (ภาพที่ 20-22)

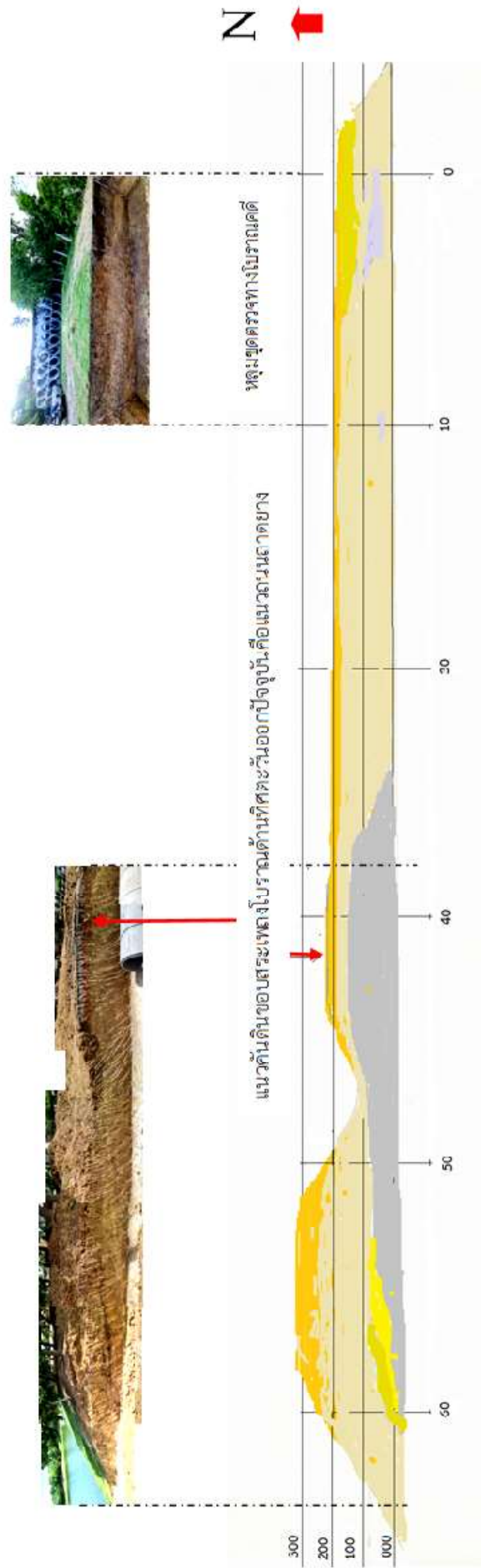
แสดงให้เห็นได้ชัดว่าในคราวปรับปรุงภูมิทัศน์สระเพลงครั้งแรกในปีงบประมาณ 2533 นั้น หน่วยศิลปากรที่ 6 กรมศิลปากร ได้กำหนดให้ก่อสร้างแนวคันดินบารายสระเพลงขึ้นใหม่ให้สูงกว่าแนวคันดินเดิม(จากระดับถนนลาดยาง ซึ่งเป็นแนวขอบบารายเดิม) โดยเฉลี่ย ราว 1 เมตรเศษ หากขอบบารายเดิมด้านใดสูงกว่าก็จะปรับแต่งค่าระดับให้เท่ากันทั้ง 4 ด้านดังจะเห็นได้จากภาพตัดของคันดินของแบบก่อสร้างในปีงบประมาณ 2533 (ภาพที่ 23)

⁷ หน่วยศิลปากรที่ 6 พิมาย, รายงานสรุปผลการดำเนินงานโครงการน้ำพระทัย จากในหลวง เพื่อพัฒนาภาคตะวันออกเฉียงเหนือตามแนวพระราชดำริ (โครงการอีสานเขียว) ปีงบประมาณ 2533 – 2535, 8.

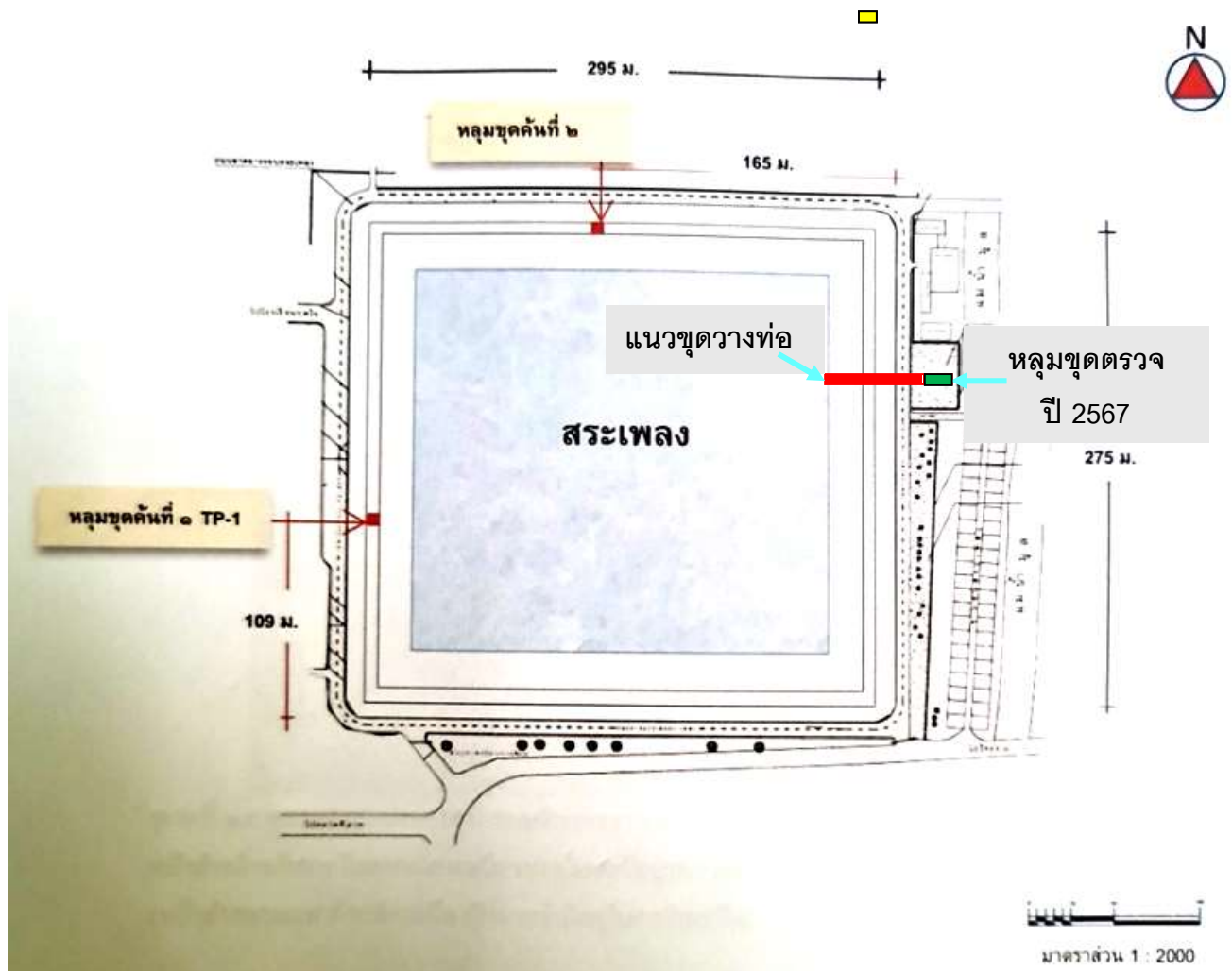

ภาพที่ 20-21 แสดงแนวคันดินเดิมของบารายสระเพลง ที่อยู่ใต้แนวถนนลาดยาง (บน) และแนวขอบหรือคันดินใหม่ของบารายสระเพลงจากการขุดลอกบารายในปีงบประมาณ 2533 (ล่าง)

ภาพที่ 22 แสดงผนังชั้นดินด้านทิศเหนือหลุมวางท่อระบายน้ำ พบแนวคั่นดินขอบสระเพลิงโบราณ

สอดคล้องกับหลักฐานทางโบราณคดีจากหลุมขุดค้นทางโบราณคดี จำนวน 2 หลุมบนขอบบารายสระเพลงใน
ปีงบประมาณ 2561 คือหลุมขุดค้นที่ 1 (ทางด้านทิศเหนือ) และหลุมขุดค้นที่ 2 (ทางด้านทิศตะวันตก) (ภาพที่
19) ซึ่งได้สรุปผลการขุดค้นทางโบราณคดีว่า ชั้นดินด้านล่างน่าจะเป็นขอบของสระเพลงมีลักษณะเป็นคันดิน
เตี้ยๆ ส่วนชั้นดินด้านบนเป็นการปรับพื้นที่ยกคันดินสูงซึ่งเป็นกิจกรรมของมนุษย์ในสมัยปัจจุบัน เนื่องจากพบ
หลักฐานเป็นก้อนวัชพืชน้ำสีน้ำตาลเข้มเรียกว่า“สนิม”แทรกอยู่ในชั้นดินขอบสระเพลง⁸ ลักษณะดินที่ทับถม
คันขอบบารายนี้เกิดจากการขุดลอกบารายสระเพลงในปีงบประมาณ 2533 นั้นเอง (ภาพที่ 24-26)

ภาพที่ 24 หลุมขุดค้นที่ 1, 2 ปีงบประมาณ 2561และหลุมขุดตรวจปี พ.ศ.2567

หลุมขุดค้นหมายเลข1(TP-1) พิกัด [48P 0231208E UTM 1684486N]

หลุมขุดค้นหมายเลข2(TP-2) พิกัด [48P 0231311E UTM 1684710N]

ที่มา.รายงานโครงการพัฒนาภูมิทัศน์สระน้ำโบราณ(สระเพลง) อุทยานประวัติศาสตร์พิมาย กรมศิลปากร

⁸ ห้างหุ้นส่วนจำกัดบูรณาไทรายงานโครงการพัฒนาภูมิทัศน์สระน้ำโบราณ (สระเพลง) อุทยาน
ประวัติศาสตร์พิมาย ตำบลในเมือง อำเภอพิมาย จังหวัดนครราชสีมา, (เอกสารอัดสำเนา).ม.ป.ท.: ม.ป.พ.,
2561), 49.

ภาพที่ 25 แสดงชั้นดินหลุมขุดค้นบริเวณขอบบารายสระเพลงด้านทิศตะวันตก หลุมขุดค้น TP.1

ภาพที่ 26 แสดงชั้นดินหลุมขุดค้นบริเวณขอบบารายสระเพลงด้านทิศเหนือ หลุมขุดค้น TP.2

ที่มา.รายงานโครงการพัฒนาภูมิทัศน์สระน้ำโบราณ(สระเพลง) อุทยานประวัติศาสตร์พิมาย กรมศิลปากร

บรรณานุกรม

- สำนักศิลปากรที่ 12 นครราชสีมา. รายงานผลการตรวจสอบสระเพลงแห่ง ม.9 ตำบลในเมือง
อำเภอพิมายจังหวัดนครราชสีมา.(เอกสารอัดสำเนา).นครราชสีมา: สำนักศิลปากรที่ 12
นครราชสีมา กรมศิลปากร, 2541.
- หน่วยศิลปากรที่ 6 พิมาย. รายงานสรุปผลการดำเนินงานโครงการน้ำพระทัย จากในหลวง เพื่อพัฒนาภาค
ตะวันออกเฉียงเหนือตามแนวพระราชดำริ (โครงการอีสานเขียว) ปีงบประมาณ 2533 –
2535. (เอกสารอัดสำเนา).นครราชสีมา: หน่วยศิลปากรที่ 6 พิมาย กรมศิลปากร, 2536.
- ห้างหุ้นส่วนจำกัดบูรณาไท. รายงานโครงการพัฒนาภูมิทัศน์สระน้ำโบราณ (สระเพลง) อุทยาน
ประวัติศาสตร์พิมาย ตำบลในเมือง อำเภอพิมาย จังหวัดนครราชสีมา.(เอกสารอัดสำเนา).
ม.ป.ท.: ม.ป.พ., 2561.